

Dr hab. Dorota Świłała-Trybek, prof. UO

Katedra Nauk o Kulturze i Religii

Uniwersytet Opolski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Barbary Genei-Pietrzak
Religijność młodych Podhalan i jej uwarunkowania kulturowe
napisanej pod kierunkiem
prof. dra hab. Stanisława Głazy SJ
oraz promotora pomocniczego dr hab. Izabeli Kaczmarzyk

Podhale jest obszarem niezwykle interesującym, o bogatych tradycjach, mających swoje źródła w kulturze ludowej, która jest tu wciąż żywa. To miejsce autentycznego spotkania przeszłości z teraźniejszością, gdzie dziedzictwo przodków nie jest odkurzane przy okazji ważnych wydarzeń i świąt, ono żyje i wyznacza rytm życia kolejnym pokoleniom. Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego na Podhalu jest religijność jego mieszkańców, będąca przedmiotem dysertacji doktorskiej mgr Barbary Genei-Pietrzak.

Już na samym początku należy podkreślić, iż religijność jako obiekt badań należy do niełatwych zagadnień naukowych. Jeszcze większa trudność dotyczy badania religijności młodego pokolenia ze względu na postępujące w szybkim tempie przeobrażenia w życiu codziennym, pojawiające się nowe style życia, często eliminujące „wiarę przodków” na rzecz innych form duchowości, które przedstawiciele tej grupy wiekowej z różnych powodów uważają za bardziej atrakcyjne. To, co jeszcze niedawno było elementem wyróżniającym polski katolicyzm, dziś musi zmierzyć się z wyzwaniem ponowoczesności, w ostatnim czasie także z zagrożeniami i konsekwencjami, będącymi efektem pandemii koronawirusa SARS-Cov-2. Tym

bardziej z dużym zainteresowaniem przyjąłam propozycję recenzji pracy doktorskiej poświęconej religijności młodego pokolenia Podhalan.

Uwagi szczegółowe

Przedstawiona do oceny dysertacja ma charakter interdyscyplinarny z wyraźnym ukierunkowaniem na nauki o kulturze i religii. Współcześnie wielowymiarowość i otwartość badań, zacieranie granic między dyscyplinami jest faktem oczywistym, co najlepiej widać w powstających w ostatnich dekadach publikacjach naukowych.

Praca doktorska liczy 247 stron, składa się z dwóch głównych części: pierwszej – poświęconej różnym aspektom religijności i drugiej – empirycznej, prezentującej omówienia i analizy badań własnych Autorki. Obie, wzięwszy pod uwagę liczbę stron, zawierają ich prawie tyle samo, co świadczy, iż konspekt rozprawy został ostatecznie dobrze opracowany. Pracę uzupełniają Wnioski końcowe, Bibliografia, Aneks oraz Spis fotografii.

Z obowiązku recenzenckiego omówię poszczególne części pracy. W obszernym „Wstępie” (s. 5-13) mgr Barbara Geneja-Pietrzak pisze o materiałach źródłowych (zastanych i wywołanych) wykorzystanych w dysertacji, wymienia badaczy, którzy zajmowali się zagadnieniem religijności na Podhalu, akcentuje również swoją etniczną tożsamość: *Pochodzę z obszaru Podhala, urodziłam się w Zakopanem. Uważam się za góralkę i Polkę. (...) Bardzo cenię kulturę Podhala i religijność podhalańską* (s. 6). Jednocześnie Autorka jest świadoma faktu, iż *refleksja płynąca z własnych badań nad kulturą, z której sama się wywodzę, niesie pewne ułatwienia, ale też i zagrożenia* (s. 6). Trzeba podkreślić, iż w polskiej tradycji badawczej prowadzenie badań na znanym sobie obszarze i wśród swoich ma długą tradycję.

Pierwsza część („Tło kulturowe badań”) składa się z dwóch rozbudowanych rozdziałów. W otwierającym („Religijność jako interpretacyjny punkt wyjścia”) Doktorantka przywołuje propozycje definiowania religii i religijności w ujęciu badaczy reprezentujących głównie dwie dyscypliny naukowe (filozofię i psychologię), wspomina (bardzo skromnie) również o relacji kultura-religia (s. 17-18). Szkoda, że nie ma tu jasnej deklaracji, którą z przytoczonych definicji religijności uważa za

najważniejszą w kontekście prowadzonych własnych badań. W kolejnych, bardziej już rozbudowanych rozważaniach, Doktorantka uwzględnia następujące perspektywy religijności: w antropologii kulturowej, psychologii religii, socjologii religii oraz religijność ludową. W każdej przedstawia najważniejsze założenia, stanowiska badaczy. Pisząc o religijności ludowej, zabrakło odniesienia do ważnego rzymskiego dokumentu Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej o liturgii*, wydane w 2003 roku, w którym mowa jest o „pobożności ludowej” i „religijności ludowej” oraz zachodzących między tymi pojęciami relacjach. Religijność ludowa jest pojęciem szerszym od pobożności ludowej. Zajmując się zagadnieniem religijności ludowej, należy zapoznać się ze wspomnianym dokumentem.

Drugi rozdział prezentowanej dysertacji, jak zapowiada tytuł, poświęcony jest problematyce kształtowania się religijności podhalańskiej. Na początku Autorka definiuje obszar badań, nie wyznacza go jednak w sposób klasyczny (geograficznie, historycznie, etnograficznie, administracyjnie), ale osadza „w ramach mentalnych”. Odwołując się do koncepcji Erica Hobsbawma, nazywa Podhale „przestrzenią wynalezioną”, co uważam za trafną propozycję. Przedstawia wyjątkowość Podhala i górali, przywołując zarówno różne teksty kultury, jak i osoby związane z tym obszarem. Mamy więc pochodzący z pierwszej połowy XIX wieku *Dziennik podróży do Tatrów* Seweryna Goszczyńskiego, ale też omówioną działalność ks. Józefa Stolarczyka oraz dwóch piewców tego regionu – ks. Józefa Tischnera i św. Jana Pawła II. Pozytywnie oceniam tę część pracy, doceniam wybór i sposób zaprezentowania przykładów.

W następnych fragmentach Doktorantka omawia wybrane ilustracje praktyk wierzeniowych i magicznych mających korzenie w dawnej kulturze Podhala (kult świerka, występowanie postaci demonicznych, półdemonicznych, czarownic itd.), także kojarzonych z obrzędowością doroczną, z których sporo – po zaadaptowaniu przez Kościół i nadaniu im nowej symboliki – obecnych jest od wieków w obchodzonych świętach i uroczystościach religijnych, np. siano na stole wigilijnym, choinka, obsypywanie owsem kapłana w dniu wspomnienia św. Szczepana itd. Przy przedstawieniu kultu świerka i podłaźniczki warto odnieść się do monografii Katarzyny Smyk na temat choinki w kulturze polskiej.

Ze szczególną uwagą przeczytałam kolejny fragment pracy o współczesnych wymiarach religijności podhalańskiej. Doktorantka, wzorując się na badaniach etnolingwistycznych Macieja Raka, poddała analizie trzy sakralne kulturemy, w których to widzimy – jak sama podkreśla – *specyfikę religijności podhalańskiej* (s. 98). Wyróżnia kult Matki Boskiej Ludźmierskiej (Gaździny Podhala), Boga i Jezusa (Pambocka i Paniezusa) oraz krzyża w różnych ich przejawach. W sposób interesujący przedstawia różne egzemplifikacje, potwierdzające ich znaczenie w kulturze religijnej mieszkańców Podhala. Przy ostatnim przykładzie zabrakło odwołania do literatury przedmiotu, do innych prac (pojawia się tylko opracowanie M. Raka i L. Stommy) traktujących o symbolice krzyża w wielu kontekstach kulturowych (np. ks. F. Rosiński, *Rozwój i znaczenie symboliki krzyża*; W. Ziehra, *Krzyż. Symbol i rzeczywistość*; P. Kowalskiego, *Leksykon znaki świata*). Nie do końca jestem też przekonana, czy podrozdział „Mit wyjątkowego górala i wyjątkowej góralszczyzny” (s. 112-114) ma tu uzasadnienie, przeniósłabym go do podrozdziału „Podhale wynalezione” i umieściłabym na końcu jako zwieńczenie wcześniejszych dociekań. W ostatniej części, bezpośrednio odnoszącej się do obecnej rzeczywistości związanej z pandemią koronawirusa SARS-Cov-2, mgr Barbara Geneja-Pietrzak stawia pytania dotyczące żywotności praktyk religijnych w warunkach ich ograniczenia i pojawienia się nowych zachowań (udział w nabożeństwach transmitowanych w telewizji, święcenie potraw wielkanocnych poza kościołem), konfrontując je z wynikami CBOS z 2020 roku i materiałami uzyskanymi podczas wywiadów pogłębionych, pojawia się też wypowiedź kapłana (nie jest podane źródło, kiedy i gdzie rozmowa została zarejestrowana).

Druga część pracy („Badania empiryczne”) składa się z trzech rozdziałów. W „Metodologii badań własnych” (s. 119-149) Autorka zawarła pytania i hipotezy badawcze, opis narzędzi badawczych, charakterystykę badanej grupy i sposób przeprowadzenia badań. Aby zgłębić religijność młodych Podhalań i jej uwarunkowania kulturowe, opracowała dwa kwestionariusze o charakterze jakościowym (oba są dołączone), wykorzystowała dwie skale psychologiczne, co pozwoliło Jej zebrać materiał badawczy, który następnie poddała analizie w czwartym („Analiza uzyskanych wyników”, s. 150-209) i piątym rozdziale („Profil religijności młodego Podhalań i jego uwarunkowania na podstawie analizy literatury i badań własnych”, s. 210-225).

W badaniach kwestionariuszowych, realizowanych w listopadzie 2019 i październiku 2020 roku, udział wzięło 220 osób (zarówno kobiety, jak i mężczyźni) w przedziale wiekowym od 19 do 30 roku życia. Nie mam uwag do budowy kwestionariusza ani sposobu prowadzenia badań. Moje wątpliwości dotyczą miejsca zamieszkania badanych, a dokładnie, ilu z nich pochodziło ze środowisk wiejskich, a ilu ze środowisk miejskich? To ważna kwestia, wzięwszy pod uwagę wyniki analiz prezentowanych na końcu dysertacji (s. 213, 216 i 225-226), w których ten czynnik jest przez Autorkę kilkakrotnie przywołany. Socjologzy religii w licznych opracowaniach konstatują różnice w religijności mieszkańców wsi i miast, zwłaszcza w zakresie praktyk religijnych. Przy lekturze tej części pracy pomocne były tabele (50), zdecydowana większość z nich zawierała wykresy.

Wnioski zawarte w końcowej części pracy zostały przez mgr Barbarę Geneję-Pietrzak przemyślane i opracowane, utwierdzają w przekonaniu, że młode pokolenie Podhalan ceni i kultywuje tradycje swoich przodków, w tym również tradycje religijne, które „przefiltrowane przez wyzwania współczesności” mają wpływ na kształtowanie ich postaw religijnych. Bycie Podhalaninem równoważne jest z byciem osobą religijną. Doktorantka nie gloryfikuje kultury, z której pochodzi, pisze o niej z obiektywizmem, jeśli trzeba, krytycznie ocenia. Podkreślam ten fakt, ponieważ badacze, zwłaszcza młodzi, jeszcze niedoświadczeni, nie zawsze potrafią rzeczowo i uczciwie podejść do tego tematu.

Bibliografia zamieszczona na końcu pracy jest obszerna (s. 233-243), literatura dobrana kompetentnie, odzwierciedla szerokie zainteresowania mgr Barbary Genei-Pietrzak, przy niektórych zapisach pojawiają się drobne usterki. W źródłach internetowych (s. 243-244) należy podać datę dostępu.

Uzupełnieniem zagadnień podjętych w dysertacji jest materiał ilustracyjny w postaci 13 fotografii oraz Aneks zawierający skany dwóch skali psychologicznych: Skala Centralności Religijności Stefana Hubera (C-15); Skala Pocieszenia i Napięcia Religijnego (RCSS) Yali, Exline, Wood i Worthington.

Pod kątem edytorskim praca nie do końca została przygotowana ze starannością. Doktorantka nie ustrzegła się błędów różnego typu: pisowni wielką i małą literą (np. wielki piątek, s. 94; kościół, s. 115; podhalanin, s. 131), także innego typu: pierwszo piątkowych, s. 67; nie zbyt, s. 214, 229; myślistwem, s. 22 i in.); przy odmianie nazwisk (Otto`a, s. 28), licznych błędów interpunkcyjnych oraz stylistycznych. Zdarzają się też przypisy puste (32, 320), tylko z podaniem nazwiska bez pozostałych elementów (304, 309, 312) albo z błędnym zapisem (11, 33, 34, 265, 266 i in.). Korekty wymaga również złe użycie myślników, półpauz i dywizów.

Konkluzja

Rozprawa cechuje się przejrzystą i logicznie uzasadnioną konstrukcją. Na pozytywną ocenę zasługuje przyjęte założenie metodologiczne, wybiegające poza przyjęte rozwiązania w badaniach kulturoznawczych. Autorka pokazuje dynamikę przemian form i treści kulturowych odnoszących się do samej religijności oraz poszczególnych praktyk religijnych realizowanych przez młode pokolenie Podhalan. Analizowane przykłady religijności omawia w różnych perspektywach: kulturoznawczej, socjologicznej i psychologicznej. Doktorantka poddała wnikliwej interpretacji literaturę przedmiotu i zebrany materiał empiryczny, potrafi formułować własne opinie i sądy. Wskazane niedociągnięcia nie mają wpływu na ostateczną pozytywną ocenę całej pracy doktorskiej.

Stwierdzam, że przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13.1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym i wnioskuję o jej przyjęcie i dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Sonja Świąta - Trybek